УДК 351. 82:658

Г. І. Груба,
д. держ. упр., доцент, Народний депутат України

ІНСТИТУЦІЙНІ ІНСТРУМЕНТИ РЕАЛІЗАЦІЇ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

G. Gruba,
PhD governance, associate professor, People's Deputy of Ukraine

INSTITUTIONAL SALES TOOLS MECHANISMS OF STATE REGULATION OF INTELLECTUAL CAPITAL

Визначено інтелектуалізацію суспільного життя як неодмінну умову ефективного державного управління як визначального фактора конкурентоспроможності. Досліджено методи реалізації стратегії розвитку інноваційної економіки закордонних країн. Визнано пріоритетність розв'язання комплексу проблем освіти, науки та технологій, створення сприятливих умов для новаторів і підприємців у державній політиці. Важливою складовою державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу встановлено економіку знань — інституціональну систему розвитку суспільства, структуровану за складовими й рольовими ознаками різноцільових інститутів. Розкриваючи інституціональні засади інтелектуального капіталу регіонів зазначено, що одним із предметних покажчиків потрібно вважати еволюційну економіку. Дана концепція пов'язана з появою ярко виражених інститутів інформаційного суспільства. Шляхом виходу з критичної ситуації запропоновано вважати взаємовигідне об'єднання зусиль сфер науки, економіки та освіти.

Definitely intellectualization of public life as a precondition for good governance as determinant of competitiveness. Methods of implementing the strategy of innovation economy in foreign countries. Recognized priority of solving complex problems in education, science and technology, creating favorable conditions for entrepreneurs and innovators in public policy. An important component of state regulation of intellectual capital established knowledge economy — an institutional system of society, structured by role-playing elements and attributes riznotsilovyh institutions. Revealing the institutional foundations of intellectual capital regions indicated that one of the subject indexes to be considered evolutionary economics. This concept is associated with the appearance of a pronounced Information Society Institute. By leaving the critical situation prompted to consider mutually combine efforts spheres of science, economics and education.

Ключові слова: інституційні інструменти, інституціональні засади, механізми державного регулювання, інтелектуальний капітал.

Key words: institutional instruments, institutional framework, mechanisms of regulation of intellectual capital.

ВСТУП

У сучасному суспільстві інтелектуальний капітал стає основою багатства. Саме він визначає конкурентоспроможність економічних систем, виступає ключовим ресурсом їх розвитку. У процесі створення, трансформації й використання інтелектуального капіталу беруть участь комерційні підприємства, державні й суспільні установи та організації, тобто всі суб'єкти ринкових відносин. Здатність держави створювати й ефективно використовувати інтелектуальний капітал визначає силу нації, її добробут.

З того часу, як людство стало осмислювати свою творчу продуктивну роль, своє значення в перетворенні навколишнього світу, найбільш допитливі вчені намагалися розкрити таємницю творчої сили людини, виявити її характерні якості і властивості, оцінити, виміряти і дати кількісну інтерпретацію. Результатом цих досліджень можна вважати теорію інтелектуального капіталу, яка ще не є сталою і потребує нових досліджень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Сучасний етап суспільного розвитку характеризується ключовою роллю інновацій і високих технологій в економіці. В умовах становлення постіндустріального суспільства здійснюється перехід від моделі економічного розвитку, заснованої на експорті природних ресурсів, до економіки знань, що є найпотужнішим відтворювальним ресурсом людства.

У галузі знань "Державне управління" створюються, поширюються та використовуються конструктивні знання, що забезпечують якісне вдосконалення людського капіталу держави та її регіонів. Останній одночасно відіграє роль передумови та результату становлення і розвитку економіки знань: з одного боку, цей тип економіки всебічно використовує знання в різних формах, з іншого — створює їх у вигляді різноманітної високотехнологічної продукції, висококваліфікованих послуг, наукової продукції тощо. Це відображено у працях вітчизняних вчених: В. Авер'янова, В. Базилевича, В. Бесчастного, І. Бистрякова, М. Білинської, І. Вакарчука, О. Васильєвої, Л. Городянської, Г. Дейнеко, Г. Дмитренка, М. Єрмошенко, Г. Жарінової, І. Кіреєвої, А. Кобця, М. Корецького, Ю. Коротича, В. Куценко, В. Третьяка, А. Халецької.

Разом з тим, у контексті реалій ринкових перетворень в Україні ряд питань щодо функціонування механізмів дер-

жавного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів ще залишаються недостатньо дослідженими. На сьогодні не розкритими залишаються питання щодо розвитку інституційних інструментів реалізації механізмів державного регулювання інтелектуального капіталу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ РЕЗУЛЬТАТИ

Вкладення у людський капітал забезпечує формування інтелектуального капіталу. Грані розмежування між цими видами капіталу не завжди помітні, адже їм притаманна спільна функція — створення, генерування, закріплення і поширення знань, інформації як головних атрибутів інноваційного розвитку економіки. Якщо інформація відображає зроблені висновки про явища й процеси, то знання — результат аналізу, синтезу інформації, методи її застосування на практиці.

Знання можна розглядати як економічний актив, ресурс і як продукт (інновація). Завдяки розвитку людського та інтелектуального капіталу відбувається задоволення інноваційних потреб. Інтелектуалізація суспільного життя є неодмінною умовою ефективного державного управління як визначального фактора конкурентоспроможності. Тому, знову ж таки, пріоритетом в інноваційному розвитку виступає інтелектуальний капітал, адже його політико-економічна сутність виражається в історично визначених відносинах з приводу формування й використання знань, які мають цінність інтелектуальних здібностей працівників і господарюючих суб'єктів, які забезпечують їх ефективне використання з метою додаткового доходу.

Розвиток інтелектуального капіталу регіонів визначає рівень інноваційності економіки. Саме тому знаннєва, інтелектуальна, інноваційна компонента дедалі більше перетворюється на провідну на всіх етапах "життєвого циклу" нових товарів і послуг, домінує на стадії проектування, виробництва, управління матеріальними і нематеріальними активами.

У багатьох країнах визнана пріоритетність розвитку інноваційної економіки, розв'язання комплексу проблем освіти, науки та технологій, створення сприятливих умов для новаторів і підприємців у державній політиці. Методи реалізації такої стратегії визначили місце і роль більшості країн у світовій спільноті, забезпечили провідні позиції лідерів у принципово важливих напрямках державного управління.

Перспективи побудови в Україні інтелектуально-інноваційної системи, особливо на регіональтному і галузевому рівнях, гальмуються існуючими інституціональними умовами. Знижується здатність національної економіки до створення інновацій, а також можливості впроваджувати передові іноземні технології.

Як вважає В. Якубенко, інтелектуальний капітал формується та функціонує у певному інституціональному середовищі під впливом базисних і похідних інститутів [1]. Ці інститути приймають форми неформальних та формальних норм і структур, які впливають на інтелектуальний капітал напрям дераджвного управління. До формальних належать нормативно-правові акти, а до неформальних — традиції, норми, установки, правила.

Стратегічний курс розвитку державної політики України зорієнтований на формування її інноваційної моделі, але економічні та фінансові проблеми гальмують цей процес і не дозволяють країні досягти належного рівня інноваційного розвитку. Крім того, в Україні не розроблена чітка стратегічна програма інноваційного розвитку економіки регіонів, що може стати прямою загрозою її економічній безпеці, оскільки наша держава відстає від розвинутих країн світу за технологічним розвитком на декілька десятків років.

Ефективному накопиченню інтелектуального капіталу перешкоджають інституціональні "пастки", які являють собою неефективні інститути та неефективні сталі норми. Перш за все, це "пастки" низької оплати праці, що призводять до спростування аксіоми людського капіталу про високий рівень кореляції заробітків із рівнем освіти; "пастки" неефективної системи прав власності, що обумовлюють нерівність розподілу дивідендів від інтелектуального капіталу та знижують мотивацію до творчої діяльності; неефективні законодавчі норми та формальні важелі забезпечення контрактів у сфері інтелектуального капіталу, що призводять до високого рівня несумлінної конкуренції, ризиків та високих трансакційних витрат.

Криза сучасного інноваційного виробництва зумовлюється та проявляється зменшенням кількості кваліфікованих кадрів на вітчизняних підприємствах, відсутністю методологічних основ управління процесом відтворення кадрового потенціалу, особливо в галузях промислового комплексу, невмінням та неготовністю персоналу перепрофілюватися та адаптуватися до нових умов виробництва.

Важливою складовою державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів є економіка знань — інституціональна система розвитку суспільства, структурована за складовими й рольовими ознаками різноцільових інститутів. Це якісно новий тип суспільної формації, фундаментом розбудови якої є знання, інформація, інтелект, наука. Адже "кожен крок людства у пізнанні природи закладає черговий камінь і в будинок теорії. Будь-які наукові здобутки лише тоді набувають цінності, коли стають відомими широким верствам населення, які можуть використовувати їх у своїй діяльності" [2]. Отже, економіка знань нині є основою розвитку суспільно-економічних формацій, базисом їхньої нової якості.

Економіці знань як інституціональній системі притаманна всезагальна інтелектуалізація та інформатизація суспільно-економічних відносин. Визначальну роль у розвитку цього типу економіки як її первинна ланка відіграють інтелектуальні ресурси освіти й науки.

Її особливості як способу виробництва, інтелектуалізованої інституціональної системи продукування благ полягають у швидкому зростанні науково-технічних можливостей учасників ринку; зростанні трансакційних витрат, які пов'язані з пошуком інформації про ринок, захистом прав власності, укладанням контрактів тощо; підвищенні ролі менеджменту інтелектуальних ресурсів.

Таким чином забезпечуються інституціональні умови, які сприяють максимальній, всебічній інтелектуалізації життєдіяльності людини, що зумовлює інноватівний характер відносин.

Розкриваючи інституціональні засади інтелектуального капіталу регіонів необхідно зазначити, що одним із предметних покажчиків, потрібно вважати еволюційну економіку. Дана концепція пов'язується з появою ярко виражених інститутів інформаційного суспільства. Предметом еволюційної економіки є динаміка технологічного процесу, причини, економічні наслідки інновацій, конкуренція в системі реалізації технологій.

Важливість еволюційного підходу полягає у позиціонуванні регіону як головного об'єкта проведення інновацій, який у свою чергу здійснює вибір раціональних інвестиційних рішень. Таким чином, в економіці знань регіон — головний інститут інноваційної діяльності. Разом із тим основними факторами розвитку залишаються знання і людський капітал, які продукують інновації, високі технології. Це вища форма постіндустріальної й інноваційної економік, яка є фундаментом побудови інформаційного суспільства. Їй притаманна всебічна інтелектуалізація суспільно-економічних відносин, високотехнологічний характер господарських взаємодій, а людський капітал стає основою національного багатства.

Економіка знань має відповідну інфраструктуру, до якої входять наступні складові та драйвери розвитку: ефективні державні інститути, які реалізують високу якість життя; високоякісна освіта; ефективна фундаментальна наука; ефективний науково-технічний венчурний бізнес; високоякісний людський капітал; виробництво знань і високих технологій; інформаційне суспільство; інфраструктура реалізації й трансферу ідей, винаходів і відкриттів від фундаментальної науки до виробництв.

Розвиток регіонів у напрямі формування інтеллектуального потенціалу можливий лише за сприятливих інституціональних умов всебічної інтелектуалізації життєвого простору, активного генерування інновацій. Тільки системне накопичення знань створює підвалини для поступального розвитку суспільних формацій, інтенсифікації виробництв і якісного задоволення всезростаючих потреб індивіда.

Формуванням людського капіталу займається сім'я і держава. Низький життєвий рівень громадян та рівень народжуваності, легковажність по відношенню до свого здоров'я, все це обумовлено відсутністю у працюючого мотивацій і гарантій відтворення людського капіталу. Проте, аналізуючи людський капітал, потрібно чітко усвідомлювати, що постіндустріальне суспільство разом зі змінами у виробничій, технологічній та науковій сферах принесло зміни у внутрішній світ людини.

Рівень інноваційності економіки визначається здатністю її інститутів до максимально ефективного, раціонального, корисного для суспільства використання здобутків науки, а також характеристик — властивостей людського капіталу. Функціональні зв'язки між акторами відбуваються на конкурентних засадах, а конкуренція є головним регуляторним інститутом у розвитку інноваційного процессу в державі.

У формуванні державного регулювання розвитку інтелектуального капіталу регіонів сконцентровані фундаментальні засади постіндустріалізму та інформаційного суспільства. Це, по-суті, інноваційна економіка, адже, як наголошено у цьому дослідженні, в основі її функціонування — інноваційна діяльність, інтелектуалізація праці й виробництва. Це нова технологічна парадигма, особливу роль у функціонуванні якої відіграють технології, знання, інновації, комп'ютеризація та інформатизація. Праця максимально заміщується знаннями й інтелектом, що посилює її інноваційність і продуктивність.

Аналіз закордонного досвіду і статистичних даних свідчить, що звичайне запозичення інтелектуальних досягнень інших держав без ефективного використання кадрового потенціалу нації не вирішує проблеми створення незалежної національної економіки. Динамізм, масштабність і стійкість розвитку інтелектуальної сфери перетворилися для будь-якої країни на вирішальний фактор підвищення конкурентоспроможності економіки, економічного зростання, підвищення рівня життя населення, оборонної, технологічної, екологічної та соціально-економічної безпеки.

Усі ці негативні тенденції пояснюються, у першу чергу, послабленням ролі держави у сфері управління дослідженнями і розробками, їх координації, відсутністю системи управління знаннями в країні та проблемою недофінансування науково-дослідних і конструкторських розробок.

Важливо також ширше залучати іноземний капітал, але це джерело фінансування поки що в Україні задіяно недостатньо. Те саме можна сказати і про банківське кредитування, активізацію участі приватного капіталу, використання заощаджень населення, підвищення ефективності програмно-цільової форми у системі фінансування інноваційної діяльності. А найперспективнішим нам видається ефективне залучення корпоративного сектора економіки з відповідними державними гарантіями фінансового забезпечення науково-інформаційної і технологічної діяльності.

Проблема недофінансування освіти сприяє зниженню пріоритетності її ролі як визначального фактора людського розвитку, що, у свою чергу, вплинуло на зниження науково-технічного потенціалу країни. Внаслідок цього протягом останніх років спостерігається відтік з України кваліфікованих наукових і технічних кадрів, масовий перехід учених в інші сфери діяльності, занепад багатьох наукових шкіл, стрімка деградація матеріально-технічної бази наукових та науково-технологічних досліджень.

Державна політика в Україні вимагає формування та функціонування нових механізмів і форм управління людськими ресурсами. Необхідне їхнє теоретичне обгрунтування, оскільки змінюються умови формування, розвитку та затребуваності кваліфікованих кадрів. Відбуваються суттєві зміни в плануванні, фінансуванні, організації процесу управління кадрами промислових підприємств, поширюються процеси регіоналізації, інтеграції, диверсифікованості виробництва.

ВИСНОВКИ

Логічним шляхом виходу з критичної ситуації можна вважати взаємовигідне об'єднання зусиль сфер науки, економіки та освіти.

У період формування державної політики щодо розвитку інтелектуального капіталу в регіонах України необхідно кардинально змінити відношення до головної продуктивної сили суспільства — високоінтелектуальної людини та її високопродуктивної праці.

Роль висококваліфікованого фахівця у створенні та реалізації високотехнологічних інноваційних проектів вирішальна і постійно зростатиме. Об'єктивна потреба інноваційного розвитку держави вимагає нового механізму підготовки кадрів. В його основу повинні бути покладені такі принципи:

— розвиток і самореалізація творчої особистості;

— постійна націленість на генерацію перспективних науково-технічних нововведень, пошук шляхів і методів їх практичної реалізації;

— орієнтація на підготовку висококваліфікованих і високоінтелектуальних фахівців, системних менеджерів інноваційної діяльності;

— відношення до процесу навчання та підготовки кадрів як до складової виробничого процесу, коли витрати на підготовку кадрів повинні сприйматися не як витрати на працівників, а як довгострокові інвестиції, необхідні для процвітання підприємства, регіонів і країни в цілому;

— забезпечення управління соціальними та психологічними аспектами процесу створення інновацій, використання творчого потенціалу колективу, прискореного широкомасштабного впровадження у практику інноваційних розробок;

— створення системи безперервного навчання, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, інтегрованої у виробництво інноваційної продукції;

— співробітництво університетів та інших вищих навчальних закладів з передовими підприємствами будь-яких форм власності, що реалізують інноваційні проекти, та їх спільна діяльність щодо розробки спеціалізованих навчальних програм, видання підручників, монографій з метою підготовки фахівців вищої кваліфікації.

Література:

1. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: монографія / В.Д. Якубенко. — К.: КНЕУ, 2004. — 252 с.

2. Стратегічне управління інноваційною діяльністю як основа економічного безпеки національної економіки: [монографія] / [Гаман М.В., Дацій О.І., Корецький М.Х.]. — Донецьк: ТОВ "Юго-Восток, Лтд", 2008. — 281 с.

References:

1. Yakubenko, V. D. (2004), Bazysni instytuty u transformatsijnij ekonomitsi [Basic institutions of transitional economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.

2. Haman, M.V. Datsij, O.I. Korets'kyj, M.Kh. (2008), Stratehichne upravlinnia innovatsijnoiu diial'nistiu iak osnova ekonomichnoho bezpeky natsional'noi ekonomiky [Strategic innovation management as a basis for the economic security of the national economy], Yuho-Vostok, Ltd, Donets'k, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 21.01.2014 р.